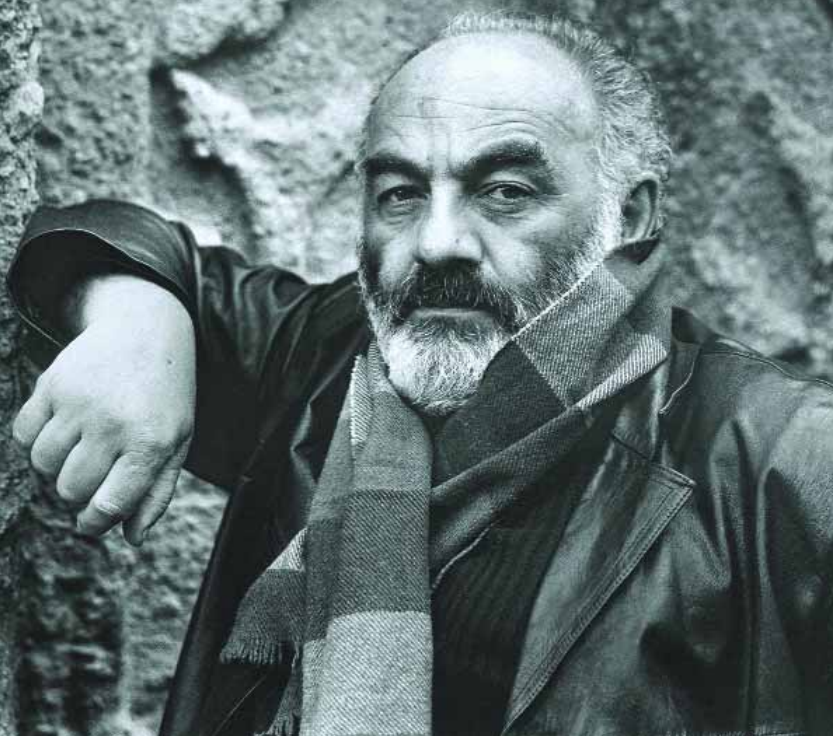

НЕЗДІЙСНЕНА МРІЯ

СЕРГІЯ

ПАРАДЖАНОВА

Дарина Венглінська
Марія Скоблікова

Досягнення цілковитої свободи у житті й творчості було заповітною, але, на жаль, так і не здійсненою мрією видатного вірменського режисера Сергія Йосиповича Параджанова. Недооцінений, а пізніше й засуджений радянською бюрократичною системою, він втратив надто багато часу за роки бездіяльності та ув'язнень. Але якою б жорстокою не була до нього доля, він ніколи не зраджував собі: вільно думав і вільно творив.

Народився митець 9 січня 1924 р. в родині тбіліського антиквара, який сподівався, що Сергій продовжить справу дідів-прадівів. Однак, всупереч волі батька та

власним природним здібностям, юнак стає студентом Тбіліського інституту інженерів залізничного транспорту. Але точні науки його цікавили дуже мало, а ось світ мистецтва вабив все більше та нестримніше. Наступного року він вступає одразу до двох навчальних закладів: Тбіліської консерваторії (на вокальне відділення) і Хореографічного училища при Оперному театрі. 1945 р. С. Параджанов вирішує продовжити навчання у Московській консерваторії, паралельно склавши іспити на режисерський факультет ВДІКу. Саме тут він вперше відчув, що знайшов себе.

Його самостійна робота в кіно розпочалася з фільму “Андрієш” (1954 р.), пізніше він зняв ще декілька художніх фільмів. Окрім

них, митець знімав документальні та науково-популярні стрічки — “Наталія Ужвій”, “Думка”, “Золоті руки”. Але справжній успіх до С. Параджанова прийшов із фільмом “Тіні забутих предків” (1969), знятим у високих карпатських горах, — саме він закарбував його ім'я в історії українського та світового кінематографа. У цій стрічці вперше заявив про себе унікальний параджанівський стиль. Майстру вдалося відтворити дух однойменної повісті М.Коцюбинського, де первозданність смерекових лісів, гір та полонин переплітається з суворим життєвим укладом гуцулів, пройнятим містичним світо-

сприйняттям. Фільм здобув призи на Всесоюзному кінофестивалі у Києві, Римі, Мардель-Плате, премію Британської академії — загалом же отримав двадцять вісім нагород. До речі, в колекції Національного художнього музею України зберігаються ікони “Покрова”, “Деїсус”, “Апостоли”, використані в кадрах фільму. Режисер знайшов їх у церкві Святої Параскеви в селі Космач на Гуцульщині, і нині вони представляють сакральне народне мистецтво регіону у музейній збірці.

Наступним знаменитим фільмом Параджанова став “Колір граната”, в якому він

Варіація на тему Пінтурікйо та Рафаеля

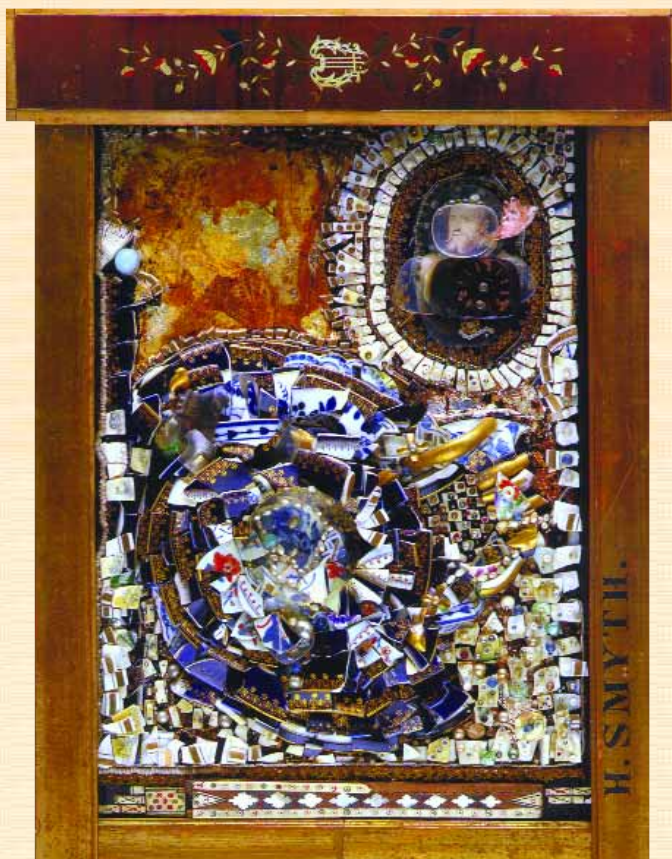
прагнув відтворити духовний світ та історію кохання вірменського середньовічного поета Саят-Нови. На жаль, новаторські ідеї режисера не знайшли розуміння в офіційних колах через “важкість сприйняття”. Фільм довго пролежав на полицях фонду, доки не був змонтований С. Юткевичем (таким чином, на сьогодні існують дві його версії). Але і “адаптовану для радянського глядача” стрічку швидко зняли з прокату через арешт Параджанова у 1973 році.

Творчість рятувала митця упродовж довгих чотирьох років тюремного ув’язнення, які йому судилося пройти завдяки наклепу.

Можливо, не останню роль у такому суворому вироку зіграв сам митець: адже для нього все життя видавалося кадром екстраординарного фільму. Буденність — це не про нього, все, що здавалось простим і нецікавим, він додумував, доповнюючи новими фактами, підказаними його шаленою уявою. Він любив дивувати своєю епатажною поведінкою — одних це захоплювало, у інших викликало обурення. І лише близьким друзям вдавалося розрізнити, де ж закінчується реальність і починається вигадка. Перебуваючи у в'язниці, він, попри глузування оточуючих, створював із підбраного непотребу невеликі колажі й відправляв у листах до своїх друзів. Це захоплення з'явилося у нього ще за київського періоду життя, але лише з часом параджанівські колажі було визнано оригінальними та цілком доскональними мистецькими творами. Він часто дарував свої витвори товаришам по ув'язненню, а ті відправляли їх своїм близьким. Якось зробив з мішковини плащаницю з біблійними сюжетами для свого померлого співкамерника — зараз вона зберігається в ереванському музеї. А портрет Олександра Пушкіна, викарбуваний цвяхом на кришечці від пляшки кефіру, став прообразом срібної медалі, якою тепер нагороджують фільми-переможці кінофестивалю у Риміні.

Дивна річ: знівечивши життя й кар'єру Параджанова-режисера, тюрма виплекала

Розбитий сервіз із портретом донатора

Параджанова-художника. Не маючи змоги довгий час проявляти себе у кінематографі, він зосередився на створенні колажів, що сприймалися його уявою як застигли кадри кінострічки. За роки тюремного ув'язнення

він зробив близько 800 робіт. На думку Р. Ширамана, “у колажах Параджанова більше кінематографу, ніж в багатьох справжніх кінофільмах”. Такий погляд допомагає зрозуміти любов Сергія до цього виду мистецтва впродовж усього творчого життя. Матеріалом для колажів ставало все, що потрапляло художнику на очі: папір, газети, скло, сухі квіти або листя, жерстяні коробки з малюнками, картини, порцелянові рамочки, лампи, свічки, пір'я, гудзики, дроти, мереживо, уламки окулярів, циферблати, фрагменти коштовного посуду.

Так, у колажі “Розбитий сервіз із портретом донатора” змішані з намистинками різнобарвні порцелянові уламки, створюючи візерунок у вигляді мушлі, переливаються і виблискують чарівним багатством

Піросманівська Джоконда

відтінків. А глибина насиченого кольору, яку можна порівняти лише з блакиттю неба, вражає незрівняною красою у колажі “Півники”.

Сергій Параджанов звертався і до класичних зразків всесвітнього мистецтва, які в його інтерпретації набували інших якостей. Ось і “Джоконда” Леонардо да Вінчі одержала в його творах нове життя. Цей образ був художникові дуже близьким, він навіть жартував, що лише Мона Ліза завжди буде на нього чекати та оплакувати після смерті. Радянські критики були обурені

зазіханнями Параджанова на класичний взірць, та сам він з гумором сприймав звинувачення у спотворенні шедевр і з притаманною йому безпосередністю пояснював: “Нічого я з нею на зробив. Я просто дав своєму небожеві три карбованці, і він купив мені репродукції. Я їх розрізав, де-що склеїв, де-що додав. А ваша Джоконда висить у Луврі. Ціла й нешкоджена. Можете піти і перевірити!”.

Неважко помітити зацікавленість С.Параджанова образом ри-

Мати в хустрі

би: “Краснопірка”, “Блакитна риба”, “Солом’яна риба”, “Суд” із серії “Притча про блудного сина”. Звернення до цієї теми, звичайно, не було випадковим. Тут переплелися і алегоричні уявлення про Христа і параджанівське порівняння себе із рибою, що потрапила на гачок.

У багатьох творах майстра криється потаємний зміст автобіографічного характеру, що відкривається лише досвідченому глядачеві. Так, невеличка робота “Мати в хустрі”, де біля труни зображено жінку у короткій темній шубці, сповнена завуальованого драматизму. Цей колаж нагадував посвяченим давню історію про родинну коштовність — цінну шубу, яку ховали під час кожного обшуку і, звісно, ніколи не одягали. І тільки трагічна подія — смерть батька — стала тим єдиним днем, коли мати Сергія, на решті, одягла її, але... за довгі роки “переховування” сімейна реліквія перетворилася на лахміття.

Ескіз
костюма

Особливою любов'ю пройнято колажі, присвячені найближчим людям — єдиному сину та коханій дружині, красуні Світлані Щербатюк. С. Параджанов тактовно поєднує у своїй роботі “Нам сімнадцять років” (1970-і рр.) дві фотокартки, де він і Світлана — сімнадцятирічні. Логічним продовженням цієї теми сприймається робота “Локон сина”, хоча хронологічно вона створена значно раніше. Як найдорожча святиня зберігається в рамочці дитячий локон, а пообіч ті ж самі, тільки зменшені, фотографії юних батьків. Лірикою наповнені і “Знайомство зі Світланою у театрі” та “Світлана у стилі ампір”.

Окрім колажів, у творчому доробку митця є й інші речі: чудові ляльки, шикарно оздоблені дамські капелюхи — ностальгія за незіграними ролями грузинської акторки Нати Вачнадзе. Одна з ляльок — автопортрет художника,

втілення утопічної мрії про свободу в особистому та творчому житті, звідси і назва — “Параджанов у раю”. Інша присвячена коханій жінці В. Маяковського — Лілі Брік, що відіграла значну роль в долі Параджанова. Саме вона переконала Луї Арагона поклопотатися за Сергія Параджанова перед вищим керівництвом СРСР, завдяки чому його звільнили на рік раніше. Впродовж всього життя Лілі і Сергій залишалися друзями.

Позбавлений можливості знімати фільми (адже після ув'язнення Параджанов опинився поза законом), геніальний художник довгий час рятувався створенням колажів. “За ґратами життя моє мало якийсь сенс, це була реальність, яку треба було подолати. Моє нинішнє життя не має сенсу”.

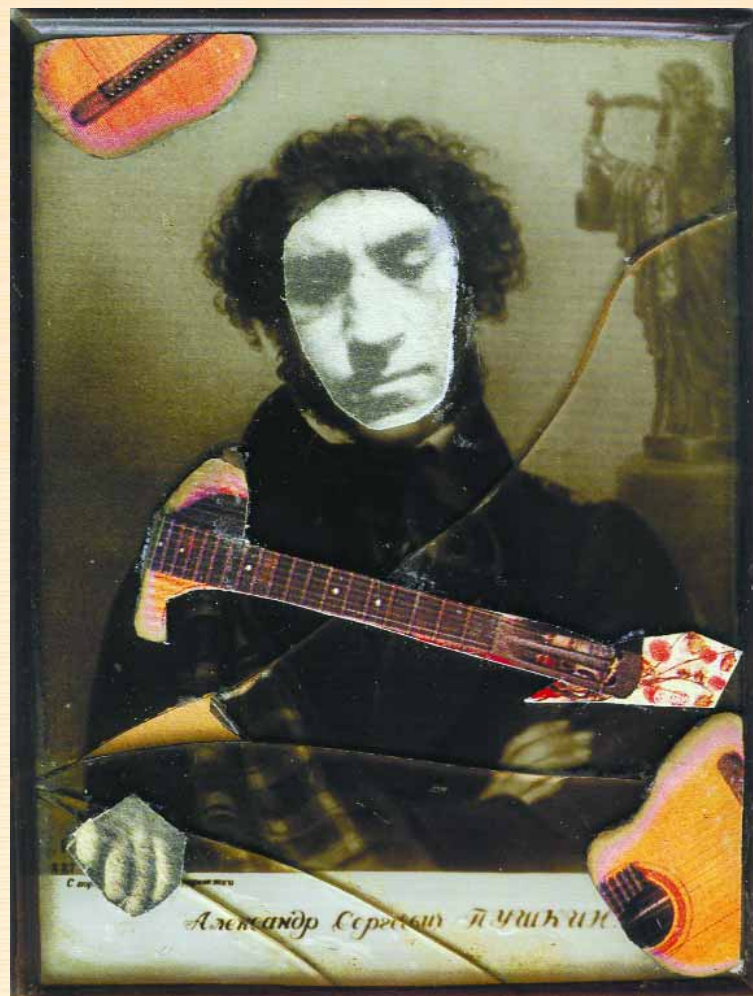
Але пройшло два роки, і, несподівано для митця, йому дозволили повернутися до кінематографу. Він розпочинає роботу над фільмом “Легенда про Сурамську фортецю” (1984) за мотивами стародавньої грузинської легенди про юнака, який погодився бути замурованим у стіну, щоб ворог не зміг її зруйнувати. Цей фільм був майже невідомим у Радянському Союзі, проте мав грандіозний успіх на Заході. Він одержав призи фестивалів у Трої, Сітсесі, Безансоні, Сан-Пауло. Західноєвропейська критика назвала Сергія Параджанова “надією кінематографу третього тисячоліття”, завдяки чому він вперше зміг виїхати за кордон (попередню нагоду поїхати до Бразилії він втратив через власний необережний

жарт, який не сподобався котромусь із впливових можновладців).

Сергій Параджанов активно працював, надолужуючи втрачені роки. 1986 р. він зняв документальну стрічку “Арабески на тему Піросмані”, а 1988 — художній фільм “Ашик-Керіб” (за мотивами однойменної поеми М.Лермонтова), дуже прихильно зустрінутий критикою на фестивалі у Венеції. Наступного року митець почав працювати над автобіографічним фільмом “Сповідь”, але закінчити його не встиг. Він увійшов до документальної кінострічки “Параджанов. Остання весна”, яка у 1992 р. здобула нагороду Російської академії кінематографічних мистецтв.

Визнання Параджанова-художника відбулося значно пізніше, ніж визнання його режисерського таланту. Тільки у 1988 р. пройшла його перша персональна виставка у Музеї народного вірменського мистецтва, яка засвідчила широкий громадський інтерес до творчості майстра, що сприяло рішенню відкрити окремий музей, присвячений творчості Параджанова. За рішенням уряду він був заснований у цьому ж році, але офіційного відкриття (1991 р.) художник, на жаль, не дочекався. До колекції увійшли: майже весь інтер'єр тифліського будинку, де жив Параджанов; особисті речі; листи; а головне — колажі, більшість з яких подарована музею друзями. Все це по крихтах зібрав близький друг С. Параджанова, нинішній директор музею Завен Саркісян. За сімнадцять років виставка колажів демонструвалася майже у п'ятдесяти країнах світу. Серед них — Греція, Росія, Японія, Китай, Франція, а взимку-навесні цього року її було представлено у Національному художньому музеї України.

Все своє життя С. Параджанов боровся за право митця бути вільним від умовностей, але тільки наприкінці 1980-х він здобув, нарешті, вистраждану творчу свободу, та не встиг нею натішитися: 21 липня 1990 року Сергій Параджанов помер від тяжкої невиліковної хвороби. Батьківщина високо оцінила творчість Майстра — його поховали в Пантеоні геніїв вірменського духу.